
УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 330.341.1: 338.45(477)

Л. І. ФЕДУЛОВА,
професор, доктор економічних наук,
завідувач відділу технологічного прогнозування та інноваційної політики
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
(Київ)

ІННОВАЦІЙНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Виявлено характерні тенденції інноваційної діяльності в промисловості України. Встановлено основні причини і наслідки низької інноваційної активності підприємств. Подано пропозиції щодо напрямів реалізації державної промислової політики, серед яких – секторальний підхід до розробки стратегії інноваційного розвитку промисловості.

Ключові слова: промисловість, інноваційна активність, державна промислова політика, технологічні сектори, інноваційний розвиток, секторальний підхід, стратегія інноваційного розвитку.

L. I. FEDULOVA,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Dept. of Techn. Forecast. and Innov. Policy,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
(Kyiv)

THE INNOVATIVE VECTOR OF DEVELOPMENT OF UKRAINE'S INDUSTRY

The characteristic tendencies of the innovative activity in Ukraine's industry are revealed. The main reasons and consequences of a low innovative activity of enterprises are established. Some propositions on the directions of realization of state's industrial policy, which include the sectoral approach to the creation of a strategy of the innovative development of the industry, are presented.

Keywords: industry, innovative activity, public industrial policy, technological sectors, innovative development, sectoral approach, strategy of innovative development.

Унаслідок непослідовної державної економічної політики останніх років промисловість України настільки деградувала, що більшість експертів наголошують на необхідності здійснення повторної індустріалізації країни й відтворення національної індустрії. Цей процес має проводитися на основі останніх світових науково-технологічних досягнень, з урахуванням тенденцій розвитку світової економіки, з поєднанням стратегічних інтересів суспільства в цілому, інтересів власників бізнесу і людей, які працюють у промисловості, а також регіонів, де промислові комплекси переважно зосереджені і дотепер.

Сьогодні ми спостерігаємо наслідки реалізації найгіршого сценарію розвитку української промисловості за відсутності серйозного реформування всієї політико-економічної системи країни. Зокрема, набули поширення такі фактори дії,

як вплив зовнішніх викликів, пов’язаних із загрозою другої хвилі світової кризи, проведення недалекого зовнішньополітичного курсу, що призвело до суттєвого погіршення відносин з країнами, які є основними економічними партнерами України, і внаслідок цього — втрати ринків збуту для вітчизняної високотехнологічної продукції; декларативний характер урядової економічної політики щодо підтримки інноваційного розвитку виробництва; проблемність залучення фінансових ресурсів для відродження кластерів високотехнологічних виробництв; висока вартість кредитних ресурсів банків і через це — неможливість залучення зовнішніх коштів для реалізації довгострокових інноваційно-технологічних проєктів у галузях промисловості; нерозвинутість фінансових ринків і відсутність ефективної системи переливання капіталу, внаслідок чого немає коштів для модернізації переробної промисловості; систематичне невиконання фінансових умов реалізації державних цільових програм економічного розвитку; недосконалість механізмів економічного стимулювання інноваційно-технологічної модернізації виробництва; низький платоспроможний попит внутрішнього ринку на досягнення вітчизняної науки і втрата нею впливу на технологічний розвиток українського виробництва.

З огляду на складність названих проблем і сталість окреслених тенденцій зберігається висока ймовірність розвитку промисловості за інерційним сценарієм і в подальшому. Проте сьогодні в економіці є нові можливості подолання існуючих обмежень у вигляді інноваційного сценарію розвитку, а основними напрямками економічної політики повинно бути створення умов для розвитку інноваційної діяльності в промисловості, в тому числі сприяння: технологічній модернізації виробництва і впровадженню нових технологій для випуску інноваційної продукції; кадровому забезпеченню високотехнологічних галузей промисловості; реалізації інноваційних проєктів і підвищенню ефективності виробництва, а також формуванню сприятливого інноваційного клімату для відповідного розвитку промисловості.

Як зазначалося раніше [1], інновації все ще недостатньо впливають на економіку країни, а макроекономічна ситуація та інституційне середовище, у свою чергу, стримують інноваційну активність підприємств. Її низький рівень характерний для всіх видів економічної діяльності (промислового виробництва, включаючи мале підприємництво і сфери послуг), а також для всіх типів інновацій (технологічних, організаційних, маркетингових). Як свідчить аналіз, інноваційні процеси в промисловості протягом усього двадцятирічного періоду існування України як самостійної держави перебували в стані стійкої стагнації, хоча, за статистичною інформацією, динаміка цих процесів є нестабільною та досить різноманітною (табл. 1). Навіть у кризові 2008–2009 рр. не відбулося суттєвих змін інноваційної активності.

Проте сьогодні, як і раніше, не спостерігається ані істотних технологічних проривів у вітчизняній економіці, ані ознак інтенсивного масового освоєння результатів досліджень і розробок. Можливості забезпечення динамічного і стійкого економічного зростання, що базується на інноваціях, є обмеженими, з одного боку, дуже слабкою прийнятливістю вітчизняного бізнесу до нововведень як технологічного, так і нетехнологічного характеру, а з іншого — нехтуванням бізнес-структурами результатами вітчизняної науки і недостатньою кількістю привабливих для інвесторів інноваційних проєктів, несформованістю конкурентного середовища і відсутністю дійових стимулів до створення й освоєння підприєм-

Таблиця 1

Характеристика інноваційної діяльності промислових підприємств *

Роки	Кількість підприємств, що впроваджували інновації		Питома вага підприємств, які впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств		Кількість освоєних нових видів продукції		Кількість впроваджених нових видів технологічних процесів		у тому числі маловідхідних, ресурсозберігаючих	
	од.	% до 1994 р.	%	% до 1994 р.	найменувань	% до 1991 р.	од.	% до 1991р.	од.	% до 1991р.
1991	—	—	—	—	13790	100,0	7303	100,0	1825	100,0
1992	—	—	—	—	16408	118,9	6495	88,8	1651	90,5
1993	—	—	—	—	15395	111,6	5085	69,6	1120	61,4
1994	2181	100,0	26,0	100,0	13163	95,4	3559	48,4	990	54,2
1995	2002	91,8	22,9	88,0	11472	83,2	2936	40,2	1044	57,2
1996	1729	79,3	19,3	74,2	9822	71,2	2138	29,3	688	37,7
1997	1655	75,9	17,0	65,4	10379	75,3	1905	26,1	600	32,9
1998	1503	68,9	15,1	58,0	10796	78,3	1348	18,5	467	25,6
1999	1376	63,1	13,5	51,9	12645	91,7	1203	16,5	423	23,2
2000	1491	68,4	14,8	56,9	15323	111,1	1403	19,2	430	23,6
2001	1503	68,9	14,3	55,0	19484	141,3	1421	19,4	469	25,7
2002	1506	69,1	14,6	56,1	22847	165,7	1142	15,6	430	23,6
2003	1120	51,4	11,5	44,2	7416	53,8	1482	20,3	606	33,2
2004	958	43,9	10,0	38,5	3977	28,8	1727	23,6	645	35,3
2005	810	37,1	8,2	31,5	3152	22,8	1808	24,7	690	37,8
2006	999	45,8	10,0	38,4	2408	17,5	1145	15,7	424	23,2
2007	1186	54,1	11,5	44,2	2526	18,3	1419	19,4	634	34,7
2008	1160	53,2	10,8	41,5	2446	17,7	1647	22,6	680	37,3
2009	1180	54,1	10,7	41,5	2685	19,5	1893	25,9	753	41,3
2010	1217	55,8	11,5	44,2	2408	17,5	2043	28,0	479	26,2
2011	1327	60,8	12,8	49,2	3238	23,5	2510	34,4	517	28,3

* Складено за даними статистичних збірників "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за відповідні роки.

ствами нових технологій. Це зумовлено не тільки макроекономічними умовами, структурою ринків і якістю корпоративного управління, але й значною мірою — неефективністю національної інноваційної системи та невідповідністю її інститутів вимогам інноваційного розвитку.

У посткризовий період стверджувалося, що інновації будуть одним з ключових факторів виходу з поточної кризи, але є ризик того, що вони зазнають важких збитків від спаду економіки. Зокрема, у доповіді ОЕСР наводилися відомості про уповільнення зростання або абсолютне зниження видатків компаній на дослідження і розробки в IV кварталі 2008 р.; переорієнтацію багатьох фірм на менш ризиковані короткострокові інноваційні проекти; скорочення кваліфікованих фахівців; зменшення обсягів венчурних інвестицій, особливо в інноваційні стартапи.

Водночас говорилося про перспективи посилення конкурентних переваг тих компаній, які сьогодні активно інвестують у дослідження та інновації, освоюють нові технології та моделі ведення бізнесу, чому, у свою чергу, сприяють швидка реакція національних урядів і “проінноваційні” антикризові програми [2].

В Україні ж у кризовий та посткризовий періоди (2009–2011 рр.) спостерігалося деяке зростання кількості підприємств, які впроваджували інновації, а їх питома вага у 2008–2009 рр. була дещо знижена, проте вже у 2010 р. підвищилася на 0,8%, а у 2011 р. — на 1,3%. Щодо кількості освоєних нових видів продукції та впроваджених нових видів технологічних процесів, то їх динаміка і до кризи 2008–2009 рр. не відрізнялася стабільністю та задовільною тенденцією до зростання. Згідно з офіційною статистикою, частка інноваційно активних промислових підприємств за окремими видами діяльності в загальній кількості промислових підприємств у 2011 р. становила на 2,4% більше від 2010 р. (табл. 2); серед різних видів промисловості зростання відбулося в усіх напрямках, особливо на підприємствах з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (34,9% підприємств цього виду діяльності), машинобудування (24,5%), а також хімічної та нафтохімічної промисловості (24%).

Із загальної кількості досліджених підприємств 4,5% займалися виключно технологічними інноваціями, 11,2% — організаційними та маркетинговими інноваціями (нетехнологічними), 5,3% — технологічними і нетехнологічними інноваціями. Разом з тим частка підприємств, які займалися технологічними інноваціями, зменшилася на 1,8 процентного пункту (згідно з інформацією про результати дослідження інновацій за європейською методологією CIS, для кращого розуміння інноваційних процесів і аналізу впливу інновацій на економіку, включаючи конкурентоспроможність, зайнятість, економічне зростання та структуру торгівлі) [3]. Це досить невелика цифра, особливо на фоні аналогічних показників інших держав, причому не тільки інноваційних лідерів — Німеччини (70%), Канади і Нової Зеландії (65%), Бельгії (60%), Ірландії, Данії та Фінляндії (55–57%), але й більшості країн Центральної та Східної Європи, де рівень інноваційної активності коливається в межах 20–40%.

Інноваціями в основному займаються великі, економічно сильні організації, які мають достатні фінансові, кадрові та інтелектуальні ресурси. Так, за статистичними даними передкризового 2008 р., 87% підприємств, що здійснювали витрати на інноваційну діяльність у промисловості, мали чисельність працівників

Таблиця 2

Кількість інноваційно активних промислових підприємств за окремими видами діяльності *

Вид економічної діяльності	Роки																					
	2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011	
	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості	кількість підприємств (усього)	% у загальній кількості
Промисловість України.....	1697	16,5	1808	18,0	1496	15,1	1359	13,7	1193	11,9	1118	11,2	1472	14,2	1397	13,0	1411	12,8	1462	13,8	1679	16,2
у тому числі:																						
добувна.....	43	7,5	39	6,9	22	4,2	34	6,3	29	5,4	26	4,8	33	5,9	36	5,9	35	5,5	40	6,5	53	8,6
обробна (переробна).....	1635	18,4	1740	20,2	1444	17,0	1294	15,4	1132	13,3	1058	12,4	1379	15,7	1305	14,3	1316	14,0	1349	15,0	1499	17,1
з неї:																						
харчова та агропереробна..	527	17,9	583	21,0	432	15,9	334	12,3	267	9,9	243	9,4	343	13,2	309	12,0	336	12,9	352	14,3	384	16,1
легка.....	189	22,9	181	22,1	116	13,9	77	10,5	74	9,9	53	7,3	76	10,5	66	9,7	58	8,5	63	9,8	82	13,4
хімічна і нафтохімічна.....	94	20,9	117	24,7	119	24,0	126	24,3	115	19,9	123	20,1	146	21,6	156	20,0	166	20,5	158	19,9	188	24,0
металургія та обробка металу	126	22,4	130	21,9	99	17,0	92	15,4	85	13,3	86	12,9	109	14,9	111	14,1	108	13,1	113	14,4	120	15,2
машинобудування.....	459	22,2	457	23,3	449	23,9	444	24,4	394	22,0	360	20,2	421	23,3	400	21,2	406	21,1	417	22,2	443	24,5
Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води.....	19	2,3	29	3,4	30	3,2	31	3,1	32	3,2	34	3,6	60	6,1	56	5,8	60	6,1	73	7,5	127	13,2

* Складено за даними статистичних збірників "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за відповідні роки.

понад 500 осіб (рис. 1). Рівень інноваційної активності тісно пов’язаний з розміром підприємства і зростає пропорційно йому.

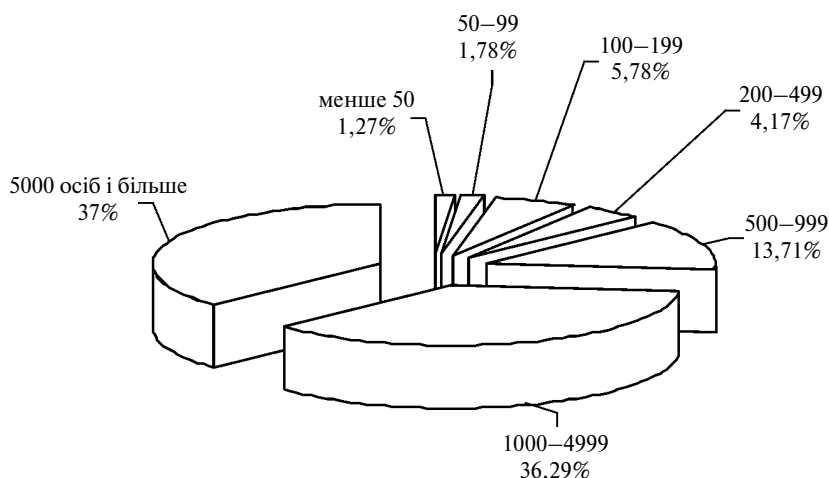

Рис. 1. Частка витрат підприємства на інноваційну діяльність за чисельністю працівників у 2008 р. [4]

Проте справа не тільки в розмірах компаній. Не менш важливими детермінантами інноваційної активності є спеціалізація і технологічний рівень виробництва. Так, найвищі значення індикаторів інноваційної активності демонструють підприємства середньотехнологічних галузей; зокрема, у 2011 р. рівень їх інноваційної активності становив 47% (табл. 3), що наближається до середньоєвропейських показників; високотехнологічних галузей – 26,4%. На жаль, через обмеженість як кількості організацій, так і обсягів виробництва інноваційна діяльність у зазначених секторах поки що не справляє кардинального впливу на інноваційний характер української економіки.

Таблиця 3

Структура підприємств, які займалися інноваційною діяльністю у 2001–2011 рр., за видами економічної діяльності й технологічними секторами *

(%)

Сектор технологій	Вид економічної діяльності	Частка в промисловості по роках										
		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
		Промисловість України (всього).....	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
низьких	Добувна.....	2,5	2,1	1,2	2,5	2,4	2,3	2,2	2,6	2,5	2,7	3,2
	Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів.....	5,5	5,0	5,9	5,7	6,1	6,5	6,7	6,4	5,2	5,7	5,1
	Металургія та обробка металу.....	7,4	7,2	6,6	6,8	7,1	7,7	7,4	7,9	7,7	7,7	7,1
	Виробництво та розподіл електроенергії, газу та води.....	1,1	1,6	2,0	2,3	2,7	3,0	4,1	4,0	4,3	5,0	7,6
	Усього.....	16,5	15,9	15,7	17,3	18,3	19,5	20,4	20,9	19,7	21,1	23,0

Закінчення таблиці 3

середніх	Харчова промисловість і переробка сільськогосподарських продуктів.....	31,0	32,2	28,9	24,6	22,4	21,7	23,3	22,1	23,8	24,1	22,9
	Легка промисловість...	11,1	10,0	7,7	5,7	6,2	4,7	5,2	4,7	4,1	4,3	4,9
	Обробка деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	1,3	1,4	1,9	2,3	1,9	2,0	3,3	3,1	3,2	2,9	3,2
	Целюлозно-паперова промисловість.....	2,3	2,9	2,5	2,9	3,3	3,7	4,7	4,5	4,2	3,6	3,9
	Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки.....	1,1	0,9	1,1	1,5	1,6	1,4	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9
	Хімічна і нафтохімічна промисловість.....	5,5	6,5	7,9	9,3	9,6	11,0	9,9	11,2	11,8	10,8	11,2
	Усього.....	52,3	53,9	49,8	46,3	45,0	44,5	47,5	46,7	48,2	46,7	47,0
	високих	Машинобудування (виробництво машин, електричного, транспортного та електронного устаткування).....	27,0	25,3	30,0	32,7	33,0	32,2	28,6	28,6	28,8	28,5
Усього.....		27,0	25,3	30,0	32,7	33,0	32,2	28,6	28,6	28,8	28,5	26,4

* Складено за даними статистичних збірників "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за відповідні роки.

Характерною особливістю промисловості України є зростання частки підприємств низькотехнологічного сектору виробництва, які займалися інноваційною діяльністю (23% у 2011 р.). Проте у добувних секторах, де протягом тривалого періоду (до кризи 2008–2009 рр.) спостерігалася сприятлива ринкова кон'юнктура, інноваційна діяльність підтримувалася на мінімальному рівні. Це набуває особливо обтяжливого характеру через те, що у 2011 р. на їх частку припадало 28,5% капітальних вкладень у промисловості.

Пріоритети інноваційної діяльності промислових підприємств неухильно зміщуються від інтелектуальної складової інноваційного процесу в бік його практичних стадій впровадження. Подібні явища спостерігаються вже з 2000 р. Це пояснюється прагненням у найкоротший строк оновити матеріально-технічну базу і підвищити технологічний рівень виробництва, що насправді виправдано як самою природою інноваційних процесів, які вимагають постійної модернізації виробничого апарату, так і докризовою економічною ситуацією, що провокувала прагнення бізнесу до швидкої окупності вкладених коштів і дестимулювала довгострокові інвестиції в неуречевлені технології (дослідження і розробки, придбання патентів та ін.). Так, за даними офіційної статистики, у 2011 р. порівняно з 2010 р. кількість підприємств, які витрачали кошти на інноваційну діяльність, зросла більш як на 20%. Обсяг інноваційних витрат у 2011 р. становив 14,3 млрд. грн. (у 2010 р. – 8 млрд. грн.). Слід зазначити, що на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення було направлено майже 3/4 загальних інноваційних витрат. На наукові дослідження і розробки виділено 1,1 млрд. грн., понад 70% яких – на їх проведення власними силами. На інші роботи, пов'язані із створенням і впровадженням інновацій, пішло 2,4 млрд. грн., на придбання нових технологій, необхідних для здійснен-

ня технологічних інновацій, — 0,3 млрд. грн. Якщо у 2010 р. на придбання машин та обладнання, пов’язаних з впровадженням інновацій, припадало 68,8% усіх витрат на інновації (рис. 2), то в 2011 р. — 73,2% (рис. 3).

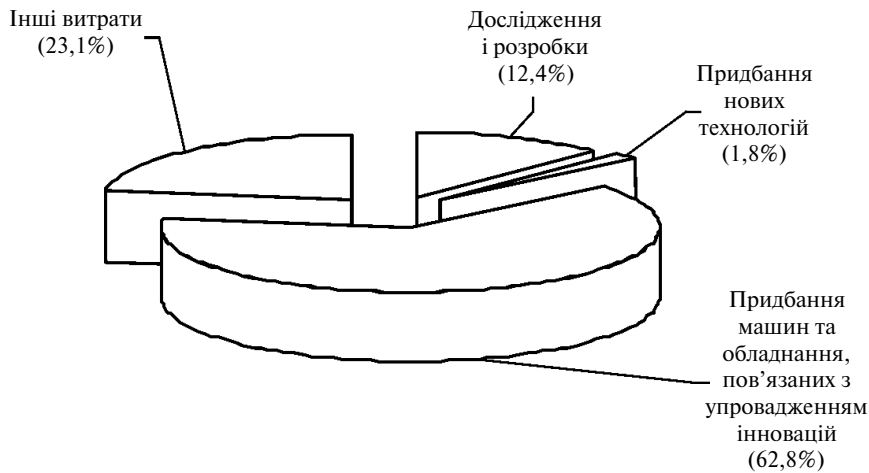

Рис. 2. Частка витрат підприємств на інновації за напрямками у 2010 р. [5]

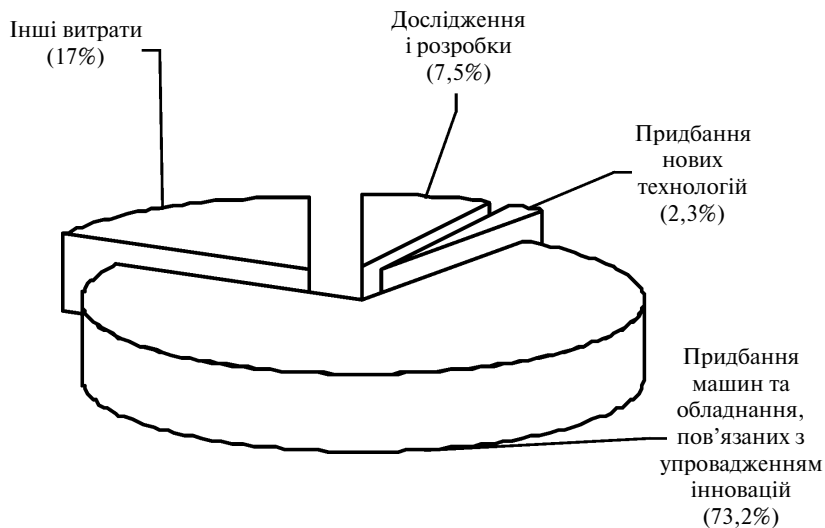

Рис. 3. Частка витрат підприємств на інновації за напрямками у 2011 р. [5]

Недостатній рівень активності підприємств у сфері наукових досліджень і розробок спричиняє зниження якості інновацій і впливає на весь інноваційний цикл, веде до деградації науково-технологічного потенціалу промисловості, втрача підприємствами самостійності в створенні нововведень і, як наслідок, зниження конкурентоспроможності у виробництві принципово нової продукції.

У 2009–2011 рр. інновації впроваджували 1692 підприємства (1590 — у 2007–2009 рр.), у тому числі нові або вдосконалені види товарів — 1184 (1186, відповідно), з яких товари, що були новими виключно для ринку України, — 317 (378); нові або значно поліпшені способи виробництва, доставки продукції — 1195 (1181), у тому числі технологічні процеси — 1046 (1070); нові або вдосконалені методи логістики, доставки або поширення продукції — 176 (219) та нові або вдосконалені принципи підтримки процесів, таких як система матеріального обслуговування або операції щодо закупівель, обліку або розрахунків, — 307 (331)

підприємств; нові організаційні методи у своїй діяльності, організації робочих місць або зовнішніх зв'язків запровадили 394 (460) підприємства; випробували та запровадили у свою діяльність нові маркетингові концепції 387 (456) підприємств.

Список використаної літератури

1. Федулова Л.І. “Інноваційна пауза” та “інноваційний парадокс” України // Економіст. – 2011. – № 6. – С. 24–30.
2. Policy Responses to the Economic Crisis: Investing in Innovation for Long-Term Growth. – Paris, OECD, 2009. – P. 5, 6, 7, 10.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році : стат. зб. – К. : Держстат України, 2012.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2008 році : стат. зб. – К. : ДП “Інформаційно-видавничий центр Держстату України”, 2009. – С. 228–229.
5. Держстат України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. Fedulova L.I. “*Innovatsiina pauza*” ta “*innovatsiinyi paradoks*” *Ukrainy* [“Innovation pause” and “innovation paradox” of Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, 2011, No. 6, pp. 24–30 [in Ukrainian].
2. Policy Responses to the Economic Crisis : Investing in Innovation for Long-Term Growth. Paris, OECD, 2009, pp. 5, 6, 7, 10.
3. *Naukova ta Innovatsiina Diyal'nist' v Ukraini u 2011 Rotsi* [Scientific and Innovative Activity in Ukraine in 2011]. Kyiv, Derzhstat Ukrainy, 2012 [in Ukrainian].
4. *Naukova ta Innovatsiina Diyal'nist' v Ukraini u 2008 Rotsi* [Scientific and Innovative Activity in Ukraine in 2008]. Kyiv, Inform.-Publ. Center of State's Comm. of Statistics of Ukraine, 2009, pp. 228–229 [in Ukrainian].
5. *Derzhstat Ukrainy* [State's Comm. of Statistics of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

Закінчення статті – у наступному номері журналу.
Стаття надійшла до редакції 9 січня 2013 р.